

BALKANLAR'DA İSLÂM MEDENİYETİ MİLLETLERARASI SEMPOZYUMU TEBLİĞLERİ

Sofya
21-23 Nisan 2000

Editor
Ali Çaksu

Önsöz
Ekmeleddin İhsanoğlu

PC/1 – 2002/1

İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak ve İncelemeleri Dizisi
Seri No:8

ISBN= 92-9063-108-2 (Türkçe edisyon için)
ISBN= 92-9063-109-0 (Yabancı dil edisyon için)
ISBN= 92-9063-110-4 (Set)

İslâm Konferansı Teşkilâtı (İKT)
İslâm Tarih, Satiat ve Kültür
Araştırma Merkezi (İRCİCA)

Adres:
Barbaros Bulvarı
Yıldız Sarayı, Seyir Köşkü
Beşiktaş

Posta Adresi:
P.K. 24, 80692 Beşiktaş İstanbul – Türkiye

Tel: 0212 259 17 42
Faks: 0212 258 43 65
E-posta: ircica@superonline.com
Vcb-sitesi: <http://i/ircica.org>

Sayfa Düzeni ve Dizgi: Acar Taşlak
Kapak: Hatice Polat
Basıldığı yer: Yıldız Matbaacılık, Yayıncılık ve Ticaret A.Ş., 2002, İstanbul

İRCİCA KÜTÜPHANESİ KATALOG FİŞİ

Balkanlar' da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu
(21- 23 Nisan 2000: Sofya)
Balkanlar' da İslâm Medeniyeti Milletlerarası Sempozyumu
Tebliğleri ! editor Ali Çaksu; önsöz Ekmeleddin İhsanoğlu.-
İstanbul: İslâm Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merckzi, 2002.

X, 447s.: res., hrt.; 24sım.- (İslâm Medeniyeti Tarihi Kaynak
ve İncelemeleri Dizisi Seri No:8)

ISBN: 92-9063-109-0
1. Medeniyet, İslâm - Balkan Ülkeleri 2. Medeniyet, Türk -
Balkan Ülkeleri, I. K.a. II. Çaksu, Ali (ed.) III. İhsanoğlu,
Ekmeleddin (önsöz) IV. (Seri)

949

ETHEM RUHİ BALKAN VE FİLİBE'DE YAYINLADIĞI *BALKAN* GAZETESİ

Halil Bal

Ethem Ruhi Balkan, çalışkan bir gazeteci ve faal bir siyaset adamı olarak tanınmıştır. 1291 (1873) yılında İstanbul Fatih'te doğmuştur. Babası Şirketi Hayriye gemilerinden "İnayet"te çarkçılık yapan Hacı Ahmed Efendi, annesi Hafize Hanımdır. Ethem Ruhi, ilk tahsilini evlerinin yakınında olan Canfeda Hatun okulunda yaptı. Aynı zamanda Halvetî Nureddin Tekkesi'nde devranlara katılarak musiki zevki edindi. En kötü zamanlarında kanununu elinden düşürmedi ve musiki ile alakası vefatına kadar devam etti. Fatih Askerî Rüştiyesi ve Kuleli Askerî Tıbbiye İdadîsini bitirdikten sonra Sirkeci Demirkapı'da Mekteb-i Tıbbiye-i Şahane'de tahsile başlamıştır. Burada okurken, kendisinin "ilk hürriyet mücahitleri" olarak nitelediği ilk İttihatçılar, Dr. İshak Sükutî, Dr. İbrahim Temo, Dr. Hüseyinzade Ali Bey, Dr. Abdullah Cevdet, ve Dr. Reşit ile tanıştı. Bu sıralarda Mekteb-i Tıbbiye gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin mihrakı haline gelmişti. Cemiyetin en faal üyelerden biri olan Ethem Ruhi, siyasî faaliyetleri sebebiyle sekizinci sınıfta (fakülte 3. sınıf) iken tutuklandı ve Taşkışla Divan-ı Harbi Örfisi'nde yargılandı. Verilen idam cezası müebbede çevrilerek diğer 78 kişi ile birlikte Şeref vapuruna bindirilerek Trablusgarb'a sürgün edildi (1312/8 Eylül 1897).²

Trablusgarb'da kale içinde, İttihat ve Terakki'ye sempatisi olan genç subaylar sayesinde nispeten rahat geçen birinci yılını doldurmuştu ki, karıştığı bir kavgadan sonra on üç ay boyunca Zindan-ı Bahri denilen hücreye atıldı. İstanbul'dan gelen irade üzerine tekrar kale içinde serbest bırakıldı. Burada 1900'de *Merhale* adıyla bir gazete çıkardığı bildirilmektedir.³

¹ Ethem Ruhi Balkan, *Ethem Ruhi Balkan: Hatıraları, Canlı Tarihler IV*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, s. 5; söz konusu tekke binasında bugün "Türk Tasavvuf Musikisi ve Folklorunu Araştırma ve Yaşatma Vakfı" faaliyet göstermektedir.

² A. Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve İttihat ve Terakki*, İstanbul 1948, s. 145. Aralarında yakın dönem Türk tarihinin bir kısım ünlülerinin de aralarında yer aldığı (ki bunlardan birisi Dr. Mehmed Reşid Bey'dir) Şeref Vapuru ile Trablusgarb'a sürülen mahkum sayısı hakkında verilen farklı bilgilerin kısa bir değerlendirmesi için bkz. Necdet Bilgin, "Dr. Mehmed Reşid Bey'in Taşkışla Hatıraları Hakkında", *Tarih ve Toplum*, XVII/100, s. 248 n. 23.

³ Bkz. İ.H. Tevfik Okday, *Bulgaristan'da Türk Basını*, T.C. Turizm ve Tanıtma Bakanlığı Basın-Yayın Genel Müdürlüğü yay. (İstanbul, 1980?), s. 40. Bütün araştırmalarımıza rağmen *Merhale* gazetesi hakkında başka hiçbir yerde bilgi bulamadık.

Bir müddet sonra, Trablusgarb'a gelen yeni kumandan Müşir Recep Paşa'nın himaye ve yardımıyla, yanına Nazmi Asaf adlı arkadaşımla, Tunus hududu yakınında Cercis'e oradan da Fransız makamlarının himayesinde vapurla Tunus'a kaçtı. Bir müddet burada kaldıktan sonra Marsilya üzerinden Cenevre'ye geçtiler (1900).

Ethem Ruhi, Cenevre'de İttihat ve Terakki liderlerinden Dr. İshak Sükutî ve Dr. Abdullah Cevdet'in (1 Aralık 1897'den itibaren) yayınladıkları *Osmanlı* gazetesinin önce mürettepliğini sonra yazı işleri müdürlüğünü üstlendi ve bu gazetede yazılar yazdı. Bir müddet sonra, Çerkes Ahmed Celaleddin Paşa'nın, İshak Sükutî'yi Roma, Abdullah Cevdet'i ise Viyana sefarethanelerine hekim olarak tayin ettirmesi üzerine Osmanlı gazetesinin idaresi tamamen Ethem Ruhi'ye kaldı.⁴ *Osmanlı*'nın 1 Haziran 1900 tarihli 61. sayısı Cenevre'de yayımlandı.

Ethem Ruhi Damat Mahmud Paşa ve oğulları Prens Sabahaddin ve Lütfullah Beylerle anlaşarak *Osmanlı*'yı İngiltere'ye nakletti. Gazete önce Londra'da (10 Haziran 1900, sayı: 62-68), sonra da Manş Denizi sahilindeki Folkestone şehrinde (sayı: 69-119, 1 Ekim 1900 - 15 Mart 1903) yayımlandı. Burada başyazar Hüseyin Siret, yazı işleri müdürü ise Ethem Ruhi'dir. Ancak Damad Mahmud Paşa'nın Paris'te Dr. İshak Sükutî'nin de San Remo'da ölmesi üzerine malî sıkıntı gazetenin yayınına imkânsız hâle getirdi. "Adem-i merkezîyet" düşüncesi yüzünden Prens Sabahaddin Bey ile anlaşamayan Ethem Ruhi, Mısır'a geçerek *Osmanlı*'yı Kahire'de yayınladı (120-134. sayılar.⁵ Ethem Ruhi burada aynı zamanda Sait Halim Paşa'nın İngilizce mütercimliğini de yaptı.⁶

Bir süre önce Ethem Ruhi Avrupa'da iken, kendisinin Türkiye'deki ailesi ve dostları ile haberleşmesine aracılık eden Tunuslu Tıbbiye talebesi Habip Poyraz ve onunla sık sık görüşen annesi Hatice Hanım tutuklanmıştı. Arkadaşının sürgün, annesi Hatice Hanım'ın 15 yıl hapis cezasına çarptırıldığını ve onun üzüntüsüne dayanamayan babasının bir yıl kadar sonra vefat ettiğini öğrenmişti.⁷ Birbiri arkasından gelen bu olaylar neticesinde, Mısır'da II. Abdülhamid rejimine karşı terör yapmaya karar veren Ethem Ruhi, bu gayesini gerçekleştirmek için Bulgaristan'a gitmek üzere hareket etti. Paris, Viyana, Belgrat yolu ile Rusçuk şehrine vardı. Rusçuk'ta İttihat ve Terakki Şubesi

⁴ Balkan, *Hatıralar*, s. 25.

⁵ Balkan, *Hatıralar*, s. 27-29.

⁶ Okday, *Bulgaristan'da Türk Basını*, s. 24.

⁷ Balkan, *Hatıralar*, s. 24.

Başkanı İskender Bey ve diğerleri ile, bilahare de Vidin ve Varna'daki İttihat ve Terakki mensuplarıyla görüşerek Balpınar'da muallimlik yapan Arif isminde eski Tıbbiyeli bir fedaiyi (Ali Şakir takma adıyla) İstanbul'a göndermişlerse de bu şahıs bir iş göremeden geri kaçmıştır. Kendisi *Osmanlı* gazetesinin yayını için yine Kahire'ye giden Ethem Ruhi, Arif'in başarısız olduğunu öğrendikten sonra Mısır'dan ayrılmaya ve tekrar Bulgaristan'a geçmeye karar vermişti.

Önce Cenevre'ye giden Ethem Ruhi, Dr. Abdullah Cevdet ve arkadaşlarıyla 30 Mart 1904'te Osmanlı İttihat ve İnkılâp Cemiyeti'nin kurucuları arasında yer aldı⁸. Sait Halim Paşa'nın da desteklediği bu cemiyetin yayın organı olarak *Osmanlı* gazetesini (15 Temmuz 1904, sayı: 136) yeniden çıkardı. Fakat malî imkânsızlıklar sebebiyle, 8 Kanun-ı evvel [Aralık] 1904 tarihli 142 numaralı sayısından itibaren *Osmanlı* gazetesinin yayınına son verildi.⁹

Bundan sonra Ethem Ruhi, Paris Sefiri Münir Paşa ile görüştü ve Jön Türk hareketi hakkında bazı bilgiler vermesi¹⁰ karşılığında "Ba-irade-i seniyye (Padişahın buyruğu ile)" Bulgaristan Fevkalade Komiserliği'nde başkâtip mühlâkı oldu (1904). Buradaki çalışmalarıyla Komiser Sadıkulmüeyyed Paşa'nın takdirini kazandı. Balkanlara ait siyasî meselelerin raporlarını yazmakla görevlendirildi. Bu görevi Bulgaristan'a yerleşebilmek için kabul etmişti. Bulgaristan'da büyük bir Türk kitlesinin yaşamakta olması ve İstanbul'a daha yakın bulunması onun çalışmaları için ideal bir mekân olacaktı. Ne var ki, Bulgaristan Prensiği dahilinde yaşayan Türklerin çoğunluğu henüz hürriyet fikirlerine ve milliyet duygularına yabancı olup II. Abdülhamid taraftarıydı. Bu sebeple padişaha muhalif neşriyat fazla revaç bulmayacaktı.

Ne var ki, Ethem Ruhi bu görevinde fazla kalamadı ve 4 ay kadar sonra Sultan II. Abdülhamid'e karşı yapılan Yıldız suikastı girişimi (21 Temmuz 1905) ile ilgili olduğunun düşünülmesi nedeniyle İstanbul'a çağırılması üzerine istifa

⁸ M. Şükrü Hanioglu, *Bir Siyasal Düşünür Olarak Doktor Abdullah Cevdet ve Dönemi*, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1981, s. 50. Bu Cemiyetin kurucuları arasında Varnalı Kâmil, Tarsusizade Münir ve Mehmet Cemil de bulunuyordu.

⁹ *Osmanlı (Le Osmanli)*, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin vasıta-i neşriyatıdır. Türkçe ve Fransızca çıkmıştır. *Osmanlı* gazetesi ve Ethem Ruhi hakkında bkz. C. Orhan Tütengil, *Yeni Osmanlılar'dan Bu Yana İngiltere'de Türk Gazeteciliği (1867-1967)*, 2. baskı, Belge Yay., İstanbul 1985 ve M. Necmettin Deliorman, *Meşrutiyetten Önce Balkan Türkleri Tarihi*, Vakıf Matbaası, İstanbul (tarihsiz), s. 70-72; Ahmed Bedevi Kuran, *İnkılâp Tarihimiz ve Jön Türkler*, Tan Matbaası, İstanbul 1945, s. 112'de *Osmanlı* gazetesinin yazı ve idare grubu alt yazısıyla bir fotoğraf yayımlanmıştır. Fotoğrafta ortada Ethem Ruhi Bey, sağda Nuri Bey, solda Nazmi Bey görülmektedir. Fotoğrafın ön yüzünde "Folkeston 31 Teşrinievvel 1900" tarihi yazılmıştır. Arkasında ise "Nur-i bâsrai ibtihacımız Sukuti'ye" yazılı olan ve İshak Sukuti'nin vefatından sonra Roma Sefareti tarafından Yıldız Sarayı'na gönderilen bu fotoğraf, Sultan Abdülhamid'in hal'inden sonra Saray evrak-ı metrukesi arasında bulunmuş ve Ethem Ruhi Bey'e iade edilmiştir.

¹⁰ Hanioglu, *Abdullah Cevdet*, s. 54.

etti. İstanbul'a gitmesi için verilen yolukla Filibe'ye gidip bir matbaa kuran Ethem Ruhi, Bulgaristan'daki gazetecilik hayatına başlamıştır.¹¹ Bulgaristan Fevkalade Komiserliğindeki bu kısa görevi süresinde hem Bulgar ricaliyle tanışmak, hem de Türk ahali ile ülfet ve ünsiyet ederek kendisini sevdirmek imkânını bulmuştur.

Ethem Ruhi Bey önce haftalık *Rumeli* ve onun haber eki şeklinde *Rumeli Telgrafları*'nı sonra günlük *Balkan*'ı yayınlamaya başladı. Ethem Ruhi Bey'in yayınladığı bu gazete ve dergiler Bulgar Prenslığı yıllarında (1878-1908) yıllarında yayımlanan gazete ve dergiler içinde en çok dikkat çekenler arasındadır. Bunların Bulgaristan Türk ahalisine büyük yardımları olmuştur. Yayın kurulları arasında ünlü öğretmenler ve bilim adamları yer almıştır. Ethem Ruhi Bey'in *Balkan* gazetesi en uzun ömürlü günlük gazetelerden biri oldu. Ethem Ruhi Bey, uzun yıllarını Bulgaristan Türklerinin yükselmesine adadı. O dönemin Bulgaristan'ında okuma yazma bilen Türk gençlerinin hemen hepsi onun manevî öğrencileri sayılır. Balkan Savaşı yıllarında *Eyyam* ve Birinci Dünya Harbi yıllarında haftalık *Resimli Balkan* dergisini yayınladı. Rahova ve Sofya'da çıkmış olan *Ahali*, ve Çiftçi Partisinin Türkçe organı olan *Çiftçi Bilgisi* gazetelerine kendi ve "Adnan" müstear adıyla yazılar yazdı.¹²

Müslüman ahali tarafından dışlanmaktan çekinen Ethem Ruhi, *Rumeli* gazetesindeki yazılarında başlangıçta itidalle hareket etti. Padişahı, yakınlarını ve idare usullerini sert tenkitlerden kaçındı. Fakat gittikçe dozu artan bu tenkitler İstanbul'un dikkatini çekmekte gecikmedi. İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nde gıyabında yapılan davada ikinci defa müebbet kalebentliğe mahkum edildi.¹³ Bu

¹¹ Balkan, *Hatıralar*, s. 29-32.

¹² Yusuf Kerim, "Bulgaristan'da Türkçe Basın", *Ümit Eğitim ve Kültür Dergisi*, yıl: 4, sayı: 19 (Mayıs-Haziran 1998, Sofya), s. 8-9; Bulgaristan'da Türk basını için ayrıca bkz. Bilâl N. Şimşir, *The Turkish Minority Press in Bulgaria, Its History and Tragedy, 1865-1985*, Ankara 1986; *Çiftçi Bilgisi* (Zemedelsko Sıznanie), Çiftçi İttihadı Fırkası'nın siyasi, ilmi, fenni, iktisadi Türk Gazetesi. Haftalık. Yazarı: Mustafa Ceyhun. Sofya, Zemedelsko Zname basımevi, 2', sayısı 50 santim, yıllık abonesi 20 Leva. Tirajı 1500. Mart 1920 - 30 Aralık 1923. 70. sayıdan itibaren alt başlık: Bulgar Çiftçi Halk Birliği organı. Bulgar Çiftçi Halk Birliği Partisinin Türk bölümü organı, toplumsal-siyasal gazetedir. Bulgar Millet Meclisinde (Sobranıya) Eskiçuma milletvekili Ahmet Zihni, başyazarı da M. Ceyhun'dur. Bkz. Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türk Gazeteciliği*, s. 110-111, mad. 22.

¹³ İstanbul Ağır Ceza Mahkemesi'nin bu kararında: "Erbab-ı fesattan olduğu iddiasıyla müttahem firarı Ethem Ruhi hakkında usul-i muhakemat-ı cezaiyye kanununun üç yüz yetmiş birinci maddesi mucibince muamele-i mukteziye ifa ve muhakeme-i gıyabiyyesi bilicra neticesinde merhumun mukaddema Mekteb-i Tibbiye-i Şahane talebesinden iken Avrupa'ya firarla erbab-ı fesada iltihak ve neşriyat-ı hainaneyeye ictisar eylesmesinden dolayı mahkeme-i cinayetçe icra olunarak müebbeden kalebent edilmesine hükmolunmuş ve muahharen atıfet ve merhamet-i Seniyye-i Cenab-ı Hilâfetpenâhiye ve aff-ı âliye mazhar buyurulmuş olduğu halde bu kere yine Filibe'de neşriyat-ı mefsedetkâraneyeye mücaheret eylediği sabit olmakla kanun-ı cezanın elli sekizinci ve otuz birinci maddesi mantukunca hukuk-ı medeniyeden biliskat emvali mahcuzesinin alelusul idare ettirilmesine mahkeme-i mezkûreden hükmolunmuş ve usul-i muhakemat-

kararı öğrenen Ethem Ruhi, tenkitlerini daha da sertleştirdi. Öyle ki, *Osmanlı*'dan daha sert yayınlar yapıyordu.¹⁴ Bir ara tutuklanıp Sırbistan'a hudut dışına çıkarıldı ise de gerek Belgrad'daki Osmanlı Sefiri İbrahim Fethi Paşa ve gerekse Bulgaristan'daki nüfuzlu Türk ve Bulgar dostları sayesinde tekrar Filibe'ye döndü. Filibe'deki Osmanlı Başkonsolosu Erkânıharp Miralay Hilmi Bey (sonra paşa) de kendisine destek olan bu dostlar arasında idi.¹⁵

Ethem Ruhi, haftalık *Rumeli* gazetesini 25 Teşrin II 1321 [13 Kasım 1905]- 11 Ağustos 1322 [24 Ağustos 1906] tarihleri arasında 34 sayı çıkardı. *Rumeli*'nin ilâvesi olarak 13.1.1905'de çıkardığı *Rumeli Telgrafları*, Cuma'dan başka her gün çıkan ajans bülteni idi, fakat fazla revaç bulmadı ve 28.2.1906'da¹⁶ yayını sona erdi. Bunları Cuma ve Pazartesi'den başka her gün çıkan "*Rumeli*" ilâvesi günlük *Balkan* takip etti. 9 Temmuz 1322 [22 Temmuz 1906] Pazar günü ilk sayısı yayınlanan *Balkan*, zamanına göre 30.000 tiraja kadar ulaşmış çok prestijli bir gazete oldu. Ethem Ruhi, *Balkan* gazetesinin sahip ve başmuharriri sıfatıyla daha etkili bir yayın hareketine başladı. II. Abdülhamid yönetimine karşı muhalefetini sürdürdü. Manastır'da Meşrutiyet için harekete geçen Enver ve Niyazi Beyler ve Selanik'e giden Doktor Nazım'la da ilişkiler kurdu.¹⁷

Ethem Ruhi Bey'in neşrettiği *Balkan* gazetesi Filibe'de kendisinden önce Ali Fehmi Bey'in 20.08.1896-27.03.1905 arasında yayınladığı *Muvazene* gazetesi gibi, Bulgaristan'da Türkler arasında millî şuurun kuvvetlenmesinde büyük rol oynadı.¹⁸ *Balkan* gazetesi, Bulgaristan'daki Türklerin o dönemdeki en önemli yayın organıdır. Bir yandan modernleşme tezlerini üstü kapalı bir biçimde işlerken bir yandan da Jön Türk hareketini desteklemiştir. Bulgaristan Türklerinin meselelerine ağırlık vermiş, dünya olayları yanında özellikle Türkiye ve Bulgaristan'a ait haberler gazetede geniş yer tutmuştur. Halktan gelen mektuplar da imzaları saklı tutularak yayınlanmıştır. *Balkan*, Osmanlı sınırları dışında kalan illerde çıkan Türkçe gazetelerin belli başlılarından ve önemlilerinden biri

---

cezaiye kanununun üç yüz yetmiş yedinci ve üç yüz yetmiş sekizinci ve üç yüz seksen birinci maddeleriyle mevadd-ı sairesi ahkâmına tevfiğ-ı muamele olunması merciine bildirilmiş olmakla zikrolunan üç yüz yetmiş sekizinci maddenin cümle-i ahkâmından olduğu üzere ilân-ı keyfiyete ibtidar olunur" denilmektedir. "Muhakemat ve Mukarerat", *Ceride-i Ahkam-ı Adliye*, Nr. 454 (21 Muharrem 1324 - 4 Mart 1322/17 Mart 1906), s. 1'den naklen *Balkan, Hatıralar*, s. 35.

¹⁴ *Balkan, Hatıralar*, s. 35; Abdülhamid'in hastalığı hakkında "Resmî telgraflara ve mevsuk haberlere bakılırsa Sultan Hamid ölmeydi bile sağ denecek halde değildir" diyordu. Bkz. Ethem Ruhi, "Halimiz Ne Olacak?" *Balkan*, no: 16, 1 Ağustos 1322, s. 1-2.

¹⁵ *Balkan, Hatıralar*, s. 36.

¹⁶ A.R. Karagöz, *Bulgaristan'da Türk Basım, 1879-1945*, İstanbul Üniversitesi yay., İstanbul 1945, s. 25; Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türk Gazeteciliği*, s. 41, madd. 82.

¹⁷ *Balkan, Hatıralar*, s. 37.

¹⁸ Okday, *Bulgaristan'da Türk Basım*, s. 136.

olmuştur. Ethem Ruhi bu yayınları sebebiyle pek çok baskılara maruz kaldı, tutuklandı, sorgulandı ve hapis yattı.

Ethem Ruhi Bey'e karşı Bulgar makamlarının baskıcı muameleleri tepkilere sebep oldu. M. Sıdkı, İstanbul'da yayınlanan *Volkan* gazetesinin 29 Mart 1909 tarihli ve 88 numaralı nüshasında çıkan yazısında şunları yazıyor:

Mezalim serlevhasıyla Müslüman facialarını neşir ve ilân etmesinden, millet-i muazzama-i Osmaniye'nin hukukunu muhafaza, Bulgar hükümetini kanuna davet eylemesinden *Balkan* gazetesi muharriri Ruhi Bey'in mahkemelerde, istintaklarda süründürüldüğünü teessüfle işitiyoruz. Bu haber şüpheşizdir ki, kalb-i millette bir ye's-i azîm hâsıl etmiştir. Medenî, müterakkî bildiğimiz Bulgarların oradaki İslâm kardeşlerimize revâ görmekte oldukları mezâlîm ve itisâfâtını okuyunca kalplerimizi kanlar istilâ ediyor. Bu fecâyii, bu mezâlîmi okuyan, dinleyen her Osmanlı kabil midir ki müteessir olmasın!..¹⁹

II. Meşrutiyet'in ilânından (23 Temmuz 1908) ve II. Abdülhamid'in çekilmesinden sonra (14 Nisan 1324/28 Nisan 1909), büyük gayeye ulaşılmış olduğundan, Ethem Ruhi'nin yayınlara yeni bir yön vermesi gerekiyordu. Belgrad Sefiri İbrahim Fethi Paşa, "Bulgaristan'da kalmasını ve Türklerin uyanması için çalışmasını" tavsiye ediyor ve çeşitli yardımlarda bulunuyordu. Bunun üzerine Ethem Ruhi, İstanbul'a giderek Sadrazam Hüseyin Hilmi Paşa, Talât Paşa, ve Cavit Bey ile bu konuyu görüştü. Her üçü de Bulgaristan'a dönmesini tavsiye etti.

Ethem Ruhi Bey, İstanbul'da iken 31 Mart (1325) Vak'ası patlak verdi (13 Nisan 1909). Derhal Filibe'ye dönerek bu hadiseyi çıkaranlar aleyhinde şiddetli yazılar yazdı. Bu yazılarında İstanbul'da hürriyetin ve Kanun-ı Esasî'nin tehlikede olduğunu yazıyordu. Bu yayınları bilhassa Osmanlı ordusu muhitlerinde ilgiyle karşılandı. O tarihte Edirne'de Ordu Birinci Şube Müdürü Kolağası İsmet Bey (İnönü) ve İkinci Şube Müdürü Kolağası Kâzım Bey (Karabekir) *Balkan*'ın neşriyatını ilgi ile takip ederek Edirne'ye daha fazla gazete gönderilmesini istemişlerdi. Selanik ve Edirne'de ordu mahfellerine sadece *Balkan*'ın girmesine izin veriliyordu. *Balkan*'ın tirajı da arttırıldı. 31 Mart olaylarının sona erdirilmesinden sonra Hareket Ordusu Kumandanı Mahmud Şevket Paşa bir telgrafla kendisine teşekkür etmişti.²⁰

¹⁹ M. Sıdkı, "Ethem Ruhi Bey", *Volkan Gazetesi (1908-1909) Derviş Vahdeti*, (Tam ve aynen metin neşri: Hz. M. Ertuğrul Düzdağ) İz Yayıncılık, İstanbul 1992, s. 426-427.

²⁰ *Balkan, Hatıralar*, s. 39

Ethem Ruhi, Filibe'ye dönerken kafasında yer etmiş bir ideali vardı: Türklüğü Balkanlar'da yaşatmak. O, Avrupa'da yığınla kitap, gazete, dergi ile propagandası yapılan "Şark Meselesi"nin bir safatası olarak Balkanlar'da "Mazlum Hristiyanlar, zalim Türkler" yalanına karşı gerçeği, yani asıl mazlumun Türkler olduğunu haykırmak için yola çıkıyordu. Bu sebeple Bulgar hükümetine karşı Türklerin haklarını müdafaya başladı.

Türk aleyhtarı Aleksandır Malinov'un başbakan olmasından (29 Ocak 1908 - 29 Mart 1911 (1.defa)) sonra, İdari vazifelere Türk aleyhtarlarının tayin edilmesi, İslâm cemaat teşekküllerinin baltalanması vakıfların tahribinin istenmesi, müftülöklere Bulgar emellerine hizmet edecek şahısların getirilmesi ve Türk okullarının idarî muhtariyetinin kaldırılması gibi hükümet politikaları *Balkan*'da şiddetle tenkit edildi. Bunun üzerine Ethem Ruhi tutuklandı ise de halk tarafından önemli bir meblağ olan 50.000 frank kefalet ödenince tutuksuz yargılanmak üzere serbest bırakıldı. "Türk ve Bulgar kitleleri arasında nifak sokmak"la itham ediliyordu. Mahkeme kendisini iki sene münferit hapis cezasına mahkum etti.²¹ Fakat *Balkan* kapatılmamıştı ve Ethem Ruhi, hapisten her gün başmakalelerini yazıp gönderiyordu. Bu makaleleri *Balkan* gazetesinde "Ma'rûf" imzasıyla yayınlanmaktaydı. Mahkumiyetinin birinci yılını doldurduktan sonra Sofya Sefiri Asım Bey'in girişimi üzerine Kral Ferdinand'ın emri ile serbest bırakıldı. Bir müddet sonra vuku bulan iki suikast girişiminden de kendini kurtardı.²²

Aleyhinde yazılar yazan Bulgar gazetelerine çok sert cevaplar vermekten kaçınmıyordu. Meselâ *Balkan*'ın 16 Eylül 1910'da çıkan 1151 numaralı sayısında "Netice Ne Olacak?" başlıklı yazısı ile kendisine ve Müslümanlara karşı yapılan hücumlara şu cevabı vermişti:

Şu son günlerde yeni bir moda daha çıktı. *Veçerna Poçta* ile *Dnevnik* ikide birde Filibe Müslümanları mu'teberânı Türkiye'den gelme bazı zevat ile şurada burada toplanıyorlarmış, ve bu toplanmalar Ethem Ruhi'nin başı altından çıkıyormuş, Ethem Ruhi kurâ ve kasabâtı dolaşıyormuş, manevralara gidiyormuş, hülâsâ Ethem Ruhi kuş olmuş da uçuyormuş denecek mertebe bir takım tezvirâtta bulunmaya başladılar. Tuhaf şey, *Veçerna Poçta*cularla *Dnevnik*çiler Bulgaristan İslâmını mı tehdit etmek istiyorlar? Makedonya yaygaralarıyla envâi rezalete bira parası çıkarmaya kanamayan maskaralar, şimdi de bizi mi tehdide

²¹ *Balkan, Hatıralar*, s. 40-41.

²² *Balkan, Hatıralar*, s. 42-43.

koyuldular? Karşılarındaki Müslüman gençlerinin bu sansar mahluklara zerre kadar ehemmiyet vermeyeceklerini hâlâ anlamadılar mı? Fakat, Sofya müdde-i umumîsi ne güne duruyor? Vatandaş hakkını haiz Müslüman ahaliyi daima tehdit eden bu köpeklerin çenesini pençe-i kanun yakalamazsa netice ne olacak?"²³

1911 yılında İttihat ve Terakki'deki arkadaşlarının daveti üzerine seçim mücadelesine katılmak ve Makedonya'daki anarşiyi halka anlatmak için Selânik, Köprülü, Üsküp ve Manastır'da konferanslar verdi. Selânik'te ileride Türkiye'nin kaderinde önemli roller oynayacak olan genç subaylarla tanıştı. Kolağası Mustafa Kemal (Atatürk), Resneli Niyazi, Osman ve Enver Beyler ile Eyüp Sabri ve Ömer Naci gibi eski dostlarını görme imkânı buldu. Oradan İstanbul'a geçerek Mahmut Şevket Paşa ile görüştü ve tekrar Filibe'ye döndü.²⁴

1911 yılı sonlarından 1912 yılı ortalarına kadar Balkanlarda huzursuzluğun giderek arttığı görüldü. Bulgaristan'da Makedonya İhtilal Komiteleri harekete geçmiş ve savaş tarafları mitingler yapmaktaydı. Filibe'de yapılan bir mitingten sonra göstericiler tarafından Balkan Matbaası tahrip edildi. Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında diplomatik ilişkiler kesildiğinde Filibe'de Ethem Ruhi ve diğer Türkler tutuklandı (10 Ekim 1912).²⁵ Fakat tutuklamaların onların can güvenliğini sağlamak için yapıldığı söyleniyordu. Ethem Ruhi hariç diğerleri serbest bırakıldı. Bulgaristan 30 Eylül 1912'de seferberlik ilan etmiş ve 17 Ekim 1912'de harbe başlamıştı. Başbakan Vasil Radoslavov iktidara geldiğinde (17 Temmuz 1913, 2. defa) Ethem Ruhi'yi serbest bıraktırdı. Böylece yaklaşık 9 aylık mahkumiyet sona erdi. Radoslavov, onu barış müzakerelerini yapacak heyetin tespiti için özel mümessil olarak İstanbul'a gönderdi. Bu görevini başarıyla yapan Ethem Ruhi Sofya'ya döndü.²⁶ 1915'te Bulgar Millet Meclisinde (Narono Sobraniye) Batı Trakya milletvekili oldu ve hariciye komisyonu üyeliği yaptı.

1912-1913 Balkan Harbi'nden sonra Türkler daha sıkı çalıştı. Vakıfları baş müftülük teşkilatını ve köy mekteplerini takviye etmişlerdi. Mustafa Kemal Bey askerî ataşe olarak Sofya'da çalışmalarına başlarken Bulgaristan'da yayımlanan Türkçe gazetelerden *Balkan*'ı yayımlayan Ethem Ruhi Bey ve Sofya'da *Resimli Türk Sadâsı*'nı yayımlayan Ahmet Fazıl Bey Şerefzade ile

²³ Ethem Ruhi, "Netice Ne Olacak?", *Balkan*, sayı:1151, 3 Eylül 1326 [16 Eylül 1910].

²⁴ *Balkan, Hatıralar*, s. 45-46.

²⁵ *Balkan, Hatıralar*, s. 48.

²⁶ *Balkan, Hatıralar*, s. 46-51.

görüştü ve Türk azınlığının haklarının ve menfaatlerinin müdafaası için prensip birliğine vardı.²⁷

Radoslavov'un başında bulunduğu Bulgaristan Almanya, Avusturya-Macaristan ve Türkiye'nin yanında Birinci Dünya Harbi'ne katıldı. Bulgaristan Liberal Partisi ve Başbakan Radoslavov ile ilişkileri iyi olduğundan, Osmanlı Veliahdı Vahdeddin'in 1917'de Mustafa Kemal ile birlikte yaptığı Avrupa seyahati sırasında onları Sofya'da karşılayan heyete dahil edildi. Gerek Vahdeddin ve gerekse Mustafa Kemal Bey'le görüşme fırsatını buldu.²⁸ Fakat harp kaybedildiğinden Radoslavov, 21 Haziran 1918'de hükümetten çekildi. Bulgaristan'ın iç politikası da değişti. Ethem Ruhi, *Balkan*'ı yayınlamayı sürdürerek Türkler arasındaki birliğin devamına çalıştı.

Bulgaristan Eğitim Bakanlığı tarafından 1920 yılında kurulan Mekteb-i İslamiye Müfettiş-i Umumiliğine Ethem Ruhi getirilmişti. 146 maddeden oluşan "Mekاتب-i İslamiye Talimatnamesi" ve diğer yönetmelikler kabul edilmiş ve Türk okullarının müfredatları ve programları hazırlanmıştır.²⁹ Ethem Ruhi bu görevini yaparken Bulgaristan Muallimîn-i Umumiyesinin Plevne'de toplanan kongresine de katıldı.³⁰

Aleksandır Stamboliyski hükümeti (7 Ekim 1919 - 9 Temmuz 1923) içinden bazı şahısların "Bulgar vatanına ihanet" töhmetiyle kendisini mahkum etmek istemeleri üzerine hayatını tehlikede gören Ethem Ruhi, *Balkan*'ın yayınına son vererek 1920 yılı sonunda Türkiye'ye kaçmıştır.³¹

Ethem Ruhi'nin Filibe ve Sofya'da Yayınladığı Gazete ve Dergiler

1-Rumeli: Hukuk-ı İslâmiye ve Osmaniyeye, ilme, edebe, fazilete, adalete hizmet maksadıyla neşrolunur, haftalık Türk gazetesidir. [Çıkaran] Ethem Ruhi. Filibe. (Haftalık) 25 Teşrin II 1321 [8 Aralık 1905]- 11 Ağustos 1322 [24 Ağustos 1906] Sayı:1-34, 2'. Yıllık abonesi 10 leva.³²

²⁷ Okday, *Bulgaristan'da Türk Basını*, s. 51.

²⁸ Balkan, *Hatıralar*, s. 35.

²⁹ Hüseyin Memişoğlu, *Bulgaristan'da Türk Kültürü*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yay., Ankara 1995, s. 115.

³⁰ *Mecmuâ-i Ruhi*, sayı: 1 (İstanbul), s. 1. Birinci sayının ilk sayfasında 1920'da toplanan "Bulgaristan Muallimin-i İslamiyesi'nin Plevne Kongresi"nde toplu halde çekilmiş bir fotoğraf vardır. Fotoğrafta o zaman Mekاتب-i İslamiye Müfettişi Umumi olan Ethem Ruhi Bey de yer almıştır.

³¹ Balkan, *Hatıralar*, s. 52.

³² A.R. Karagöz, *a.g.y.*, s. 23'te "Ethem Ruhi (Balkan) Bulgaristan'a geldikten sonra 1904 yılı içinde bu gazeteyi kurmuş, iki-üç sayı neşrettikten sonra adını *Balkan*'a çevirmiştir" diye yazmakta ise de, gazete

2-Rumeli Telgrafları, Cumadan başka her gün çıkan ajans bülteni. Sahibi: Ethem Ruhi (Balkan). Filibe, Rumeli idarehanesi, 2'. 13.1.1905-28.2.1906.³³

3-Balkan: Cuma ve Pazartesi'den maada her gün çıkar *Rumeli* ilâvesidir.

Sahip ve Muharriri: Ethem Ruhi. Müdür-i Mes'ûl: Nuri Salihoglu-Âsaf. Filibe. (Günlük), 9 Temmuz 1322-14 Aralık 1336.

Filibe. 4', 30.000'e kadar tiraj. Adres: Filibe'de Knez Bogoridova sokağında 10 numaralı daire-i mahsusadır. Nüshası 5 santim.

I.yıl, 1-215. Sayı, 9 Temmuz 1322 Pazar (22 Temmuz 1906)-1907,

II.yıl, 216-493. Sayı, 1907-29 Haziran 1908,

III.yıl, 494-796. Sayı, 1 Temmuz 1908 - 9 Temmuz 1909,

IV.yıl, 797-1103. Sayı, 10 Temmuz 1909 - 9 Temmuz 1910,

V.yıl, 1104-1399. Sayı, 10 Temmuz 1910 - 9 Temmuz 1911,

VI.yıl, 1400-1502. Sayı, 10 Temmuz 1911 - 31 Temmuz 1912,

XIII.yıl, 2719-2814. Sayı, ?

3201-3230. Sayı, ?

3, 109, 118-122, 1543-2718, 2815-3200. sayılar için bilgi yok; 2719-2814, 3202, 3216. sayılar bulunamadı (Sofya Milli Kütüphanesi'nde bulunan nüshalara göre).

Ethem Ruhi, *Balkan*'ın yayınlanma gayesini ilk sayısında şöyle dile getirmektedir:

Görüyoruz ki, ahâlimiz ekseriyetle makalât-ı ilmiye ve hissiyeden ziyade havadis okumak istiyor. Bundan evvelce bu ihtiyaca göre "Rumeli Telgrafları" nâmıyla bir ilâve neşrine çalışmış idiysek de gerek vukuat-ı câriyenin ehemmiyetsizliği ve gerek mezkûr nüshaların hacimsizliği matlup derecede revaç ve râğbet hâsıl edemedi.

İşte o günden beri gerek mürettepler yetiştirmek ve gerek sâir esbâb-ı maddiye ve maneviyeyi temin ve izhar için elden geldiği kadar çalıştık ve lehü'l-hamd *Rumeliye* ilâve-i mahsusa olmak ve dünyanın en mühim havadisleri hülâsasını neşir ile karilerin râğbet ve teveccühünü celp eylemek üzere şu gazeteciği tesis eyledik. Her hâl ü kârda gayret ve hulus-ı niyet bizden, tevfiik ve nusret Allah'tandır.³⁴

1905-1906 yıllarında 34 sayı çıkmıştır. Bkz. Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türk Gazeteciliği*, s. 39-40, madd. 80.

³³ A.Ş. Karagöz, a.g.y., s. 25; Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türk Gazeteciliği*, s. 41, madd. 82.

³⁴ Ethem Ruhi, "İfade-i Meram", *Balkan*, Sayı: 1 (9 Temmuz 1323).

Balkan'ın başlık altı, 24. sayıdan (15 Ağustos 1322/28 Ağustos 1906) itibaren "Pazartesiden ma'ada her gün çıkar *Rumeli* ilavesidir" şeklinde değiştirilmiş ve haftada 6 gün yayınlanmaya başlanmıştır. Okuyuculara bu durum şöyle açıklanmıştır:

Şimdiye kadar matbaa edevatının noksanıyeti yüzünden hem *Rumeli* duçar-ı tehirdi oldu ve hem de *Balkan* haftada iki gün neşredilemiyordu. Badema *Rumeli* Pazartesi günleri intişar edilmek şartıyla *Balkan* Cuma günleri de neşredilecektir. Yani *Balkan* haftada yalnız bir günden maada intişar edecektir.³⁵

112. sayıdan itibaren başlık altı "Pazartesiden maada her gün çıkar siyasi gazete", Sorumlu Yazı İşleri Yönetmeni "Emin Paşa hafidi Âsaf" olmuş ve 119. sayıdan itibaren ise "Pazartesiden maada her gün çıkar bitaraf Türk gazetesidir" şeklinde yazılmıştır.

929. sayıdan itibaren sahibinin Ethem Ruhi, sorumlu yazı işleri yönetmeninin Hüsnü Mahmutoğlu olduğu belirtilmiştir.

9.7.1906-1.12.1912 Filibe'de, 2719 (1.2.1914) sayıdan başlayarak 10.11.1918'e kadar Sofya'da yayınlandı [Çar Boris Caddesinde 45 numaralı *Balkan* idarehanesi. Başmüdür Halil İbrahim.] 15.3.1919-14.12.1920 arasında tekrar Filibe'de yayınlandı.³⁶

Balkan Harbi'ne kadar muntazam neşredilen *Balkan* gazetesi, Balkan Harbi esnasında sahip ve muharriri Ethem Ruhi'nin tevkifi üzerine bir müddet Mehmed Mahir ve Halil Zeki Beyler tarafından idare edilmiştir. Ayrıca Ethem Ruhinin sık sık hapse atılması yüzünden neşriyatın sekteye uğramaması için 1912 yılında gazetenin mesul müdürlüğünü Hüsnü Mahmut, 1917 yılı içinde de sahibi ve baş muharriri olarak Halil İbrahim adlarındaki zatlar üzerlerine almıştır.³⁷

Balkan'ın İstanbul'da (Dersaadet) vekil ve müvezzii Sirkeci'de "Filibe" ve "Meşrutiyet" otellerinin müsteciri Ahmed Efendi idi.

4-Eyyam: Salıdan maada her gün çıkar siyasi Türkçe gazete. Sahibi: Ethem Ruhi, İdare Müdürü: Hafız İsmail Numan. Filibe.

³⁵ Bkz. "Karilerimize", *Balkan*, no: 24, 15 Ağustos 1322, s. 4.

³⁶ Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türk Gazeteciliği*, s. 5-6, madd. 11.

³⁷ Memişoğlu, *a.g.e.*, s. 157.

1.8.1912-30.9.1912 tarihleri arasında yayınlanmıştır.³⁸

5-Resimli Balkan, Bulgaristan Muhit-i İrfanına Mütedair Tarihî, Siyasî, İçtimaî, İktisadî, Edebî Mecmuadır, Müdür-i Tahriri: Ethem Ruhi, Adres: Sofya'da Çar Boris Caddesinde 45 numaralı *Balkan* idarehanesi, No: 1 (11 Şubat-ı Efrenci 1917 / 17 Rebiülâhîr 1335 Pazar). Haftalık. Nüshası her yerde 50 paraya veya 25 santim, yıllık abonesi 10 Franktur. 4'

I.yıl, 2-5. sayı, 19 Şubat-23 Mart 1916,

II.yıl, 1-6. sayı, 11 Şubat 1917-23 Mart 1918.

Eksik sayılar: I. yıl, 1 ve 3-4.

Osmanlı Devleti ile Bulgaristan'ın da içinde yer aldığı Birinci Dünya Savaşı'nda Müttefiklerin başarılarını över.³⁹

Mecmuasının 2. sayısında: "Erbab-ı İhtisasa" başlığı altında şu duyuru yapılmaktadır: "*Resimli Balkan* erbab-ı ihtisasin, maarif ehillerinin ilme, ahlâka, fezail-i insaniyeye, temas eyler makalâta küşadedir. Gönderilecek makalât-ı mahsusanın tab ve neşir edilenleri için naçiz bir ücret de takdim edilir."⁴⁰

"Ehl-i Meraka" başlığı altında da şöyle denir: "*Resimli Balkan*'ımı, yalnız Bulgar resail-i musavveresinin artık klişelerini; bizzat kendi hayat-ı diniye ve milliyemize mütedair, bilhassa Bulgaristan Müslümanlarının hayat-ı maarifine ait tasavir ile Bulgar ve Türk emniyet ve inkılâbât-ı tarihiyesine dair makalat dahi ihtivâ eyleyecek, gün günden tekemmüle başlayacaktır."⁴¹

Ethem Ruhi'nin Türkiye'deki Çalışmaları

Bulgaristan'dan firara mecbur olarak İstanbul'a geldi ve yerleşti. *İleri* gazetesinde ve İstanbul'un muteber gazetelerinde çeşitli konularda yazılar yazdı. Beş ay kadar sonra ise *Mecmua-i Ruhi* adıyla iki haftalık bir dergi çıkardı.⁴² Bu dergi ile şimdi, bir "meftun-ı tekamül bir gurubetzed" olan Ethem Ruhi, tarihi

³⁸ A.R. Karagöz, a.g.y., s. 30; Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türk Gazeteciliği*, s. 17, madd: 35; Okday, *Bulgaristan'da Türk Basını*, s. 80.

³⁹ A.R. Karagöz, a.g.y., s. 31; Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türk Gazeteciliği*, s. 38-38, madd. 75.

⁴⁰ "Erbab-ı İhtisasa", *Resimli Balkan*, no: 2 (18 Şubat 1917, Sofya), s. 8.

⁴¹ A.g.y.

⁴² *Mecmua-i Ruhi* (Şimdilik on beş günde bir çıkar ilmi mecmua), Sahib ve Müdür-i Tahriri: Ethem Ruhi, (I. cild, sayı:1, 15 Temmuz 1337 [1921], İdarehane: Bab-ı âli civarında Ebussuud Caddesinde Mahmud Bey Matbaası. Nüshası Türkiye'de 10 kuruş, Bulgaristan'da 5 levadır. Dış kapakta Türkçe serlevhanın altında mecmuanın adı Fransızca *Revue Rouhi Revue Bimensuelle* olarak yazılmıştır. Resimlidir. Mecmuanın I. cildi, sayı: 2, 1 Ağustos 1337 [1921]'de yayınlanmıştır.

dertlerini sayıp dökebilecek, fikirlerini Darülhilafet'te (İstanbul'da) ihya edebilecek, "daha ziyade Balkanlar'da irfan nurundan mahrum ve yetim bıraktığı ihvanımı gurbet elden ilhama" çalışacak bir fırsatı yakaladığına inanıyordu.

Dergi, siyasetle uğraşmayacak, hiçbir siyasî partinin veya akımın yardımcısı ve yayıcısı olmayacaktı. Bütün millî ve tarihî felâketlerin kaynakları olan içtimaî ve ahlâkî hastalıkları aydınlatmaya çalışacak, beşeriyetteki zulmetlerle nurları ayırt etmeye yarayacak ilim ve fazilet esaslarına dayanacaktı.

Londra'da ve Mısır'da *Osmanlı*, Filibe ve Sofya'da *Balkan* gazetelerini yayınlamak için gösterdiği gayreti ve çektiği ıstırapları, falâketten felâkete uçuşunu hatırlatarak, Balkanlarda siyaset sadmeleriyle kırılan kaleminin, Darülhilafette (İstanbul'da) şu naçiz mecmua ile, siyasetten uzak, ilim ve edep yollarında bir gayeyi benimsemesini Türk aydınlarının, niyetinin halis olmasına vererek başışlayacağını ummaktaydı.

O, san'at-ı matbuatta ezilip kahrolmayı bir hastalık olarak görmekte, balık sudan çıkarılınca nasıl nefesi kesilir, yaşamazsa; yazmak, eserler yayınlamaya çalışma tutkunluğunun da aynı karakteri taşıdığını dile getirmekteydi. Ona göre "kalemi kırılan dili bağlanan bir muharrir, zincirde inleyen esirden daha mağdurdur". Bu iki haftalık dergi ile Ethem Ruhi mağduriyetten kurtulacağını düşünmekte ve derginin muhteiyatının tarihî, içtimaî, iktisadî olmakla beraber ekseriya Balkanlara ait hatıralar ve Müslümanların hayatına ait meselelere temas eyleyeceğini haber vermektedir. Bu cihetle en ziyade Rumeli muhacirlerinin ve Bulgaristan'daki yirmi senelik okuyucularının bu dergiyi daha ciddi bir dikkatle takip ve mütalaa eyleyeceklerini ümit ve temenni eylemekteydi.⁴³ Yazısının sonunda ismini "Bulgar Sobraniyesinde Trakya Mebus-ı sabıkı, *Balkan* muharriri Ethem Ruhi" şeklinde kaydetmiştir.

Ayrıca adı geçen mecmuanın sonuna derç ettiği "Açık mektup"ta Bulgaristan ve Romanya'daki okuyucularına seslenerek, "*Balkan*'ı an-karib ihyaya muvaffak oluncaya kadar size, muvakkaten şu naçiz mecmuayı göndermeye, bu suretle aramızdaki rabita-i içtihadın yaşar olduğunu dostlarıma ve düşmanlarıma ispata çalışacağım" demekte ve şunları ilave etmekteydi:

Balkan, Bulgaristan'da millî bir nevha, kalb-i milletten in'ikâs eyleyen tabîî duyguların timsal-i ruhanisi idi. Onu Balkan Müslümanlarına çok gören bugünkü Stamboliyski hükümetidir. Fakat çerağ-ı ilâhinin

⁴³ Ethem Ruhi, "Emel ve Gaye", *Mecmua-i Ruhi*, cilt: I, sayı:1 (15 Temmuz 1337), s. 2.

sondiirulemez olduğunu o da çok geçmeyecek anlayacaktır 1911 senesi mütareke senesinden beri mazbutum olan hatırat. peyderpey şu mecmuamla intişâr cyledikçe, yalnız Balkan Müslümanları değil bütün âlem-i medeniyet bu güne kadar gayr-i mekşûf yer nice hakayika muttali olacaktır.⁴⁴

Ne var ki, o bu “emel ve gaye”sini gerçekleştiremedi ve *Mecmua-i Ruhi* iki sayı çıktıktan sonra kapandı. Ayrıca *Balkan*’ı da tekrar çıkarmak mümkün olmayacaktı.

İlerleyen yaşına rağmen (yaklaşık 50 yaşında) Ethem Ruhi, İsviçre’de başladığı hukuk tahsilini İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde ikmal ederek avukat oldu. Böylece daha İngiltere’de iken karar verdiği avukat olma idealini gerçekleştirmiş oluyordu.⁴⁵ Fakat o yaştan sonra çevre edinmesi ve bu meslekte ilerlemesi güçtü. Maddî sıkıntılardan bir türlü kurtulamadı Bir “Kırık Kanatlı Jön Türk” olarak derin bir sessizliğe daldı.⁴⁶

Ethem Ruhi Balkan, sessizliğini ancak Türkiye’de çok partili hayata geçildiği günlerde bozdu. Bir yaşlı arslan gibi meydana çıkarak milliyetçi söylemleri olan Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi’ni kurdu (İstanbul 17 Haziran 1946)” ve ilk genel başkanı oldu. 21 Temmuz 1946 Genel Seçimine katıldı fakat kazanamadı.⁴⁸

Gazeteci Avukat Ethem Ruhi Balkan, bu partinin genel başkanı iken İstanbul Sarıyer’de yalnız yaşadığı Mandıra Sokağı 2 numaralı evinde 14 Temmuz 1949’da vefat etti. Belediye tarafından Sarıyer Kabristanı’na defnedildi.⁴⁹

⁴⁴ Ethem Ruhi, “Açık Mektup”, *Mecmua-i Ruhi*, cilt I, sayı I (15 Temmuz 1337), s. 15.

Avukat olma isteğini Ethem Ruhi’ye Folkeston’da tanıdığı İngiliz Avukat ilham etmişti Bkz Balkan, *Hatıralar*, s. 27.

⁴⁶ Altan Deliorman, *Kırık Kanatlı Jön-Türk*, Bayrak Basım Yayın Tanıtım, İstanbul 1997, s. 9-15 (Ağustos 1977’de yazılmıştır)

⁴⁷ Bkz Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye’de Siyasal Partiler, 1859-1952*, İstanbul 1952’den tıpkı basım, Arba yayınları, İstanbul 1995, s. 702-704, *Türkiyede Siyasal Dernekler*, II, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1951, s. 336.

⁴⁸ *Tunaya, a.g.y.*

⁴⁹ Okday, *Bulgaristan’da Türk Basım*, s. 40; Altan Deliorman, *aynı yer*

Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi

Türkiye çok partili hayata geçerken kurulan ilk siyasi partilerden biri de gazeteci-avukat Ethem Ruhi Balkan'ın başkanlığındaki Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi olmuştur. Kendisi gibi Bulgaristan'dan göçmen gelen arkadaşı gazeteci-yazar Necmettin Deliorman da partinin umumî kâtipliğine seçilmiştir.⁵⁰ Partinin diğer kurucu üyeleri Salahattin Yorulmazoğlu (marangoz), Mehmet Şükrü Sekban (Mülkiye Kaymakamlığından emekli), İrfan Recep Nayal (tesviyeci ve makinist), Ali Esenkova (çiftçi) ve İbrahim Tokay'dır (gazeteci). Kuruluş muameleleri 1945 yılında başlamış ve 17 Haziran 1946'da tamamlanmıştır.

Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'nin vasıfları, programının mukaddimesinde açıklanmıştır. Devlet idaresi hakkındaki talepleri şöyledir: "Kuvvetler ayrılığı prensibi ve parlamentarizm sistemi kabul edilmelidir. Seçim nisbi temsile dayanmalı, Cumhurbaşkanı tek dereceli seçimle seçilmelidir, referandum usulü tesis edilmelidir. Vekiller Meclis dışından da seçilebilmelidir." Parti, "sâyin neticesi olan mülkiyete bilhassa itibar etmekle beraber, ferdi mülkiyeti de tanımakta, fakat sermaye hakimiyetinin "fertleri kısıvrak bağlamasına" karşı hassas ve mücadeleci olduğunu" bildirmektedir.

Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'nin kuruluş bildirisinde "parti program ve tüzüğü'nün İngiltere'de uygulanan yasal, insanî ve uygar ilkelerden esinlendiği" belirtiliyor, "programı gerçekleştirmek için hiçbir sermaye sahibinden yardım istenmeyeceği özellikle vurgulanıyor, partinin bir başka devletin sempatisini kazanmak gibi bir niyeti olmadığı" da açıklanıyordu. Programa göre Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, bir sınıf partisi olup, temsil ettiği sınıfların çıkarlarını korumak ve işçilerin sermaye sahipleri tarafından aşırı ölçüde sömürülmesini önlemekle görevliydi. Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, emeğini ücret karşılığında kiralayan herkesi işçi kabul etmekte ve demokratik sistemin zorunluluğunu vurgulamaktaydı. Partinin, milliyetçi bir kuruluş olduğu belirtiliyor, devletçi bir iktisadî politika anlayışının benimsendiği anlaşılmaktadır.

Türkiye'nin çok partili rejime geçiş sürecinde ilk kurulan siyasi partilerinden biri olan Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi'nin faaliyetini iki kısımda mütalaa etmek mümkündür. 1946 genel seçiminden evvel ilk idare heyeti

⁵⁰ Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi, kuruluş yılı: 17 Haziran 1946, kuruluş yeri ve merkezi: İstanbul, Kurtuluş, Şahap Sokak Hasibe Apartmanı, No: 28/5. Bkz. *Türkiyede Siyasî Dernekler*, II, Emniyet Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara 1951, s. 336.

zamanında parti İstanbul ve diğer vilayetlerde on yedi şube açmıştır.⁵¹ Ne var ki, bu teşkilatını muhafaza edememiş ve şubelerin çoğu 1946-1948 seneleri arasında kapanmıştır. Kongre toplamayan parti, 21 Temmuz 1946 genel seçimine iştirak etmiş, 16.000'den fazla oy almış fakat hiçbir üyelik kazanamamıştır. Bu seçimden sonra gittikçe zayıflamış, ancak 1948'de genç elemanların katılmasıyla partide bir kalkınma hareketine geçilmiştir. Genel başkan Ethem Ruhi Balkan'ın ölmesi üzerine 1949'da genel başkanlığa Suavi Raşidoğlu getirildi. Programda geniş değişiklikler yapıldı ve parti 16 Mayıs 1950 genel seçimine sadece İstanbul'dan üç adayla katılarak toplam 465 oy aldı.

1952 yılında Genel Merkez İdare Heyeti, genel başkan Avukat Suavi Raşidoğlu, Basri Ergün (asansörcü), Besim Yüzaydın (yüksek mühendis), Ali Esenkova'dan (çiftçi) oluşuyordu. Partinin İstanbul'dan başka Amasya ve Eskişehir'de iki şubesi vardı, üye sayısı 500'ü geçmiyordu ve bir neşir organına sahip değildi. Bir süre sonra siyasî etkinliği sona erdi ve 1961'de feshedilmiş sayıldı.⁵²

Ethem Ruhi Balkan'ın Başlıca Eserleri ve Makaleleri

- Ethem Ruhi, *Mısır'da "Sancak" Gazetesi Müdürü Ahmed Saib Bey'e*, [Londra], [1900]. 19 s.
- Ethem, *Bulgaristan'daki Osmanlıların Ah ve Fıganı*, 1324 (1908), 14 s. 18x2 12x7.5
- Ali Şakir, Ethem Ruhi, Mehmed Celil, *Tarihçe-i Ahrardan Birkaç Yaprak*, Rusçuk, 1324/1908, 56 s. 8°
- Ethem Ruhi, "Talebe-i Ulumda Hareket-i Fikriyye: Talebe-i Ulumun Feryadları", *Sebilürreşad*, c. 10, sayı: 246 (Mayıs 1329), s. 200-201.
- Ethem Ruhi, "Terbiye ve Talim: Talebe-i Ulumda Hareket-i Fikriyye: Dertlerimiz Cercilik", *Sebilürreşad*, c. 10, sayı: 248 (Mayıs 1329), s. 230-232.
- Ethem Ruhi, *Şehid Evlatları, -Hayalden ziyade fâciât-ı içtimaiye-i İslâm müellimesini musavver, millî bir hatıradır-*, Balkan Matbaası, Filibe 1913, 24 s. 8°

Edirne müdafaasında, Meriç muharebesinde şehid düşen mektep arkadaşım Yüzbaşı Trabzonlu Rüştü ve bütün Balkan Harbi şühedasının ruhuna ithaf edilmiştir.

⁵¹ Merkez şubeleri açılmış olan vilayet ve kazalar: Uşak, Sivas, Amasya, Edirne, İzmit, İstanbul'da Bucak ve Ocaklar: Yedikule, Eyüp, Beyoğlu, Çubuklu.

⁵² Bkz. Tunaya, *Türkiye'de Siyasî Partiler*, s. 702-704; "Türkiye İşçi ve Çiftçi Partisi (TİÇP)", *Ana Britannica Genel Kültür Ansiklopedisi*, XXI (İstanbul 1990), s. 326.

Eserin 4. sayfasında: “İfade-i Tab’: Romancılık, san’at-ı edebiyenin en nâfi ve müfid sınıfıdır. Müterakki ve medeni milletlerin terbiye-i fikriye ve ruhiyesini izhâr eyleyen esbâb ve müessirât-ı marefetin en muallâ kısmı millî romandır. Millet duygularının sebebi inşirah ve intibahı bunlardır...”

Tarih-i asrın kan selleri, inkıraz çamurları içinde boğmaya çalıştığı zavallı Türk ve İslâm milletini, hayatımdan aziz milletimi, öteden beri mahrumu gördüğüm yüz binlerle in’âm-ı hayatiye arasında ni’met-i ma’arifin şu kısm-ı bülend ihtiyacâtından da biri görmek ıstırabâtının en mühimlerinden...”

Ethem Ruhi, *Kırk Haramiler Saltanatı*, Necm-i İstikbal Matbaası, İstanbul 1338 (1922), 22 s.

Balkan, Ethem Ruhi, *İbrahim Hakkı Konyalı ve Eserleri*, Kültür Matbaası, İstanbul, 1941, 35 s.; 20 cm.

Bu eserin 1. sayfasında “Avukat ve eski gazeteci” olarak adı yazılan Ethem Ruhi Balkan’ın “Tarihe Hizmet Edenler” başlığı altındaki şu cümlesi dikkat çekicidir: “Tarihe, tarih ilmine hizmet edenler, cemiyet-i beşeriyenin en muhterem insanlarıdır...”

(Not: Tarihçi İbrahim Hakkı Konyalı Bulgaristan’a hurda kağıt diye satılan kıymetli arşiv vesikalarının satışını duyurmuş ve durdurmuştur.⁵³)

Balkan, Ethem Ruhi, *Ethem Ruhi Balkan: Hatıraları, Canlı Tarihler IV*, Türkiye Yayınevi, İstanbul 1947, 48 s.(s. 49-89); 26 cm.

“İttihatçılığın Temelini Atanlar, Ethem Ruhi Balkan’ın Hatıralarından”, *Hatıralar, Vesikalar, Resimlerle Yakın Tarihimiz Meşrutiyetten Zamanımıza Kadar*, c. II, sayı: 25 (16 Ağustos 1962).

⁵³ 1931 yılında Bulgaristan’a satılan arşiv belgeleri konusunda, o dönem Türk basınında çıkan makale, haber ve yorumlar ile resmî yazışma örnekleri için bkz. *Bulgaristan’a Satılan Evrak ve Cumhuriyet Dönemi Arşiv Çalışmaları*, Ankara: Başbakanlık Arşivi Genel Müdürlüğü, 1993.